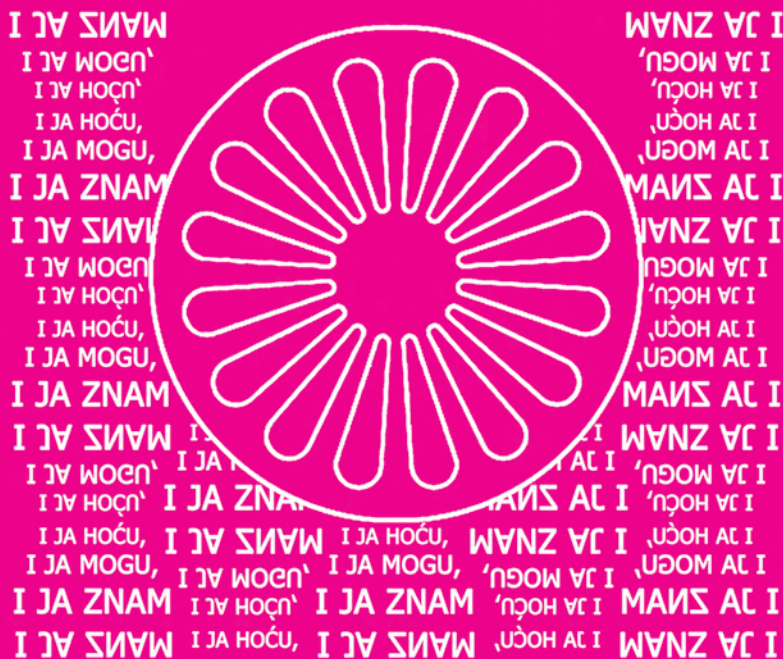

I JA HOĆU, I JA MOGU, I JA ZNAM

Zbornik radova OŠ „Dr Đorđe Joanović“ Novo Miloševo

I JA HOĆU, I JA MOGU, I JA ZNAM

Zbornik radova
OŠ „Dr Đorđe Joanović“ Novo Miloševo

BANATSKI KULTURNI CENTAR
Novo Miloševo, 2012

U okviru projektnog ciklusa „Obrazovna inkluzija Roma“, finansiranog od strane Ministarstva prosvete i nauke a u okviru projekta DILS je i Opština Novi Bečej. Partneri u realizaciji projektnih aktivnosti OŠ „Dr Đorđe Joanović“, OŠ „Josif Marinković“, PU „Pava Sudarski“ i nevladina organizacija „Romi za dekadu Roma“ svojim aktivnostima dali su naslov „I ja hoću, i ja mogu, i ja znam“.

Ovaj zbornik je ishod nastojanja članova projektnog tima i učenika OŠ „Dr Đorđe Joanović“ da čitaoca upoznaju sa oblastima školskih aktivnosti usmerenih ka realizaciji ciljeva projekta ali i opredeljenja autora tekstova da književnost, muzičku umetnost, folklornu tradiciju i filmsku umetnost označe kao spone između kulture Roma i kultura naroda i nacionalnih manjina ovih prostora.

Uredništvo

UVODNIK

Jedan od zadataka projekta Dils, projekta Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije realizovan u opštini Novi Bečej pod nazivom "I ja hoću, i ja mogu, i ja znam" je objavljivanje Zbornika. Sadržaj Zbornika ima svrhu ukazivanja na planiranje, realizaciju i rezultate realizacije projektnih aktivnosti u našoj školi ali i ulogu pokazatelja građenja veza između navedenih aktivnosti i zadataka predviđenih Programom rada škole i Školskim razvojnim planom iz oblasti nastave i vannastavnih aktivnosti. I, na kraju, za razumevanje projektnih aktivnosti i povezanosti tih aktivnosti sa životom škole i naselja kome ona pripada potrebno je čitaoca ovog Zbornika upoznati ili ga podsetiti na najvažnije podatke o školi i njenim posebnostima.

Osnovna škola „Dr Đorđe Joanović“ iz Novog Miloševa je smeštena u samom centru sela. U sadašnjoj – namenski zidanoj zgradi je od 1975. godine. Ukupna površina školske zgrade je 3700 m², površina školskog dvorišta je 4000 m², površina otvorenih sportskih terena je 1080 m² i veličina zelenih površina je 2000 m². U poslednjoj deceniji škola je rekonstrukcijom i opremanjem ovog, u kvadratnim metrima opisanog prostora, prilagodila svoje delovanje u odnosu na društvene promene, informatizaciju društva, na promene u oblasti kulture i obrazovanja i druge.

Nastava se u školi realizuje na dva jezika: na srpskom nastavnom jeziku za učenike od I do VIII razreda i na mađarskom nastavnom jeziku za učenike od I do IV razreda. U školi postoje i dva odeljenja za decu sa smetnjama u razvoju. Dva odeljenja Muzičke škole „Slobodan Malbaški“ iz Kikinde rade na muzičkom obrazovanju zainteresovanih učenika iz naše škole, dajući svoj doprinos naporima da muzička kultura u našoj školi u značajnijoj meri obogati školski život.

Osim realizacije redovne nastave u školi se realizuju i drugi oblici rada koji se biraju u zavisnosti od interesovanja dece i konkretnih mogućnosti. U izboru se uvažavaju predlozi i mišljenja i roditelja i lokalne zajednice koja godinama pruža i materijalnu pomoć. U odabiru izbornih aktivnosti prate se dostignuća savremene nauke i zadovoljavaju se potrebe sve dece - vodi se računa o individualnim različitostima dece i o različitostima drugih vrsta.

U sklopu zatvorenog prostora smešteno je 4 učionice opšte namene, 12 specijalizovanih učionica, 1 prostorija za rad produženog boravka, dva informatička kabineta sa kompjuterskom opremom koju koriste učenici – ukupno im je na raspolaganju 37 računara. Škola poseduje posebnu prostoriju – biblioteku sa čitaonicom, radionicu sa pratećim prostorijama za smeštaj alata i pribora, salu za fizičko vaspitanje površine 540,90 m² sa potrebnom opremom po normativu. Đačka kuhinja vrši pripremu užine za učenike u redovnoj nastavi, pripremu obroka za učenike obuhvaćene produženim boravkom. Distribucija užine se vrši po učionicama a, kada je u pitanju produženi boravak, u mini trpezariji.

Poslednjih godina je puno ulagano u poboljšanje materijalnih uslova rada - rekonstruisano je osvetljenje u celom objektu, zamenjeni su dotrajali podovi u 11 učionica, zamenjen je pod novim keramičkim pločicama u hodniku na spratu, rekonstruisani su sanitarni čvorovi, zamenjena je dotrajala drvena prozorska stolarija PVC stolarijom, rekonstruisana je elektroinstalacija u dvema učionicama i prilagođena potrebama za opremanje informatičkog kabineta, isti je kontinuirano osavremenjavan nabavkom novih računara, počelo se sa krećenjem učioničkog prostora i u zavisnosti od priliva sredstava održavanje objekta se planski nastavlja.

Takođe, nabavljana su potrebna nastavna sredstva - nove table, interaktivna tabla sa notbuk računarom i video bimom u njenom sastavu, najsavremeniji fotokopir i uređaj za korićenje, LCD TV prijemnik, DVD i CD reproduktori, učila koja su raspoređena po specijalizovanim učionicama. Ova školska godina razlikuje se od svih prethodnih po značajnom bogaćenju školskog bibliotečkog fonda novim knjigama lektire, beletristikom, rečničkom i enciklopedijskom literaturom i knjigama na jezicima nacionalnih manjina.

Osim materijalnog ulaganja u opremu i učila ulagano je dosta sredstava i u edukovanje nastavnog osoblja i ostalih stručnjaka u školi iz različitih oblasti. 39 nastavnika, tri stručna saradnika (pedagog, medijatekar, bibliotekar), direktor škole, sekretar i računovođa se uključuju u različite vidove stručnog usavršavanja. Finansijska sredstva predviđena Projektom značajno su uvećala broj sati stručnog usavršavanja u oblastima obrazovanja, ljudskih prava i demokratskih stremljenja.

Edukacije su organizovane u našoj školi ali je omogućeno edukovanje pri visokoškolskim obrazovnim ustanovama i centrima za stručno usa-

vršavanje. Sadržaji stručnog usavršavanja birani su po kriterijumu važnosti po pitanju prava obrazovanja za sve, jednakosti u procesu obrazovanja za pripadnike manjinskih grupa i grupa sa izraženim razvojnim, socijalnim i drugim problemima. U službi tog zadatka su i osposobljavanje za rad na računarima i mogućnosti njihove primene u nastavi, ocenjivanje i posebno opisno ocenjivanje, samovrednovanje rada škole, rukovođenje u školi, školsko razvojno planiranje, inkluzivno obrazovanje, završetak osnovnog školovanja - realizacija završnih ispita a osoblju je omogućeno i prisustvovanje ostalim oblicima usavršavanja koja su organizovala različita naučna društva, Ministarstvo prosvete, izdavačke kuće...Stečena stručna znanja su primenljivana u konkretnim uslovima škole. Veoma je važno napomenuti da je Projekat omogućio i finansijska sredstva a time i podršku za aktivnosti koje su posledica znanja stečenih u procesu stručnog usavršavanja, te su vršene nabavke vezane za unapređenje standarda učenika i nabavke školskog pribora, opreme i udžbeničkog materijala.

Prilikom radu sa učenicima pružana im je mogućnost da svoja znanja ispitaju i provere takmičeći se sa svojim vršnjacima na različitim rangovima takmičenja. Zabeležena su u prošlim godinama učešća i plasmani naših đaka na takmičenjima opštinskog, okružnog i republičkog ranga - iz biologije, iz oblasti saobraćaja i iz oblasti sporta – rukomet i atletika. Posebno smo ponosni na prošlogodišnju pobeđu našeg hora na republičkoj smotri horova.

Dovoljno smo objektivni, a u procesu samovrednovanja i pripremljeni na samokritički pristup pri sagledavanju sopstvenog rada. Jedan od uočenih problema u našoj školi je problem neredovnog učenja, neredovnog pohađanje nastave, postizanja lošeg uspeha jednog dela učenika koji u nekim slučajevima prouzrokuje i napuštanje škole prilikom prestarevanja. Uočljiv je problem postojanja predrasuda o školovanju dece manjinskih grupa i predrasuda o školovanju dece ženskog pola koje pripadaju nekim od tih grupa.

Naročito teškoću u postizanju većih efekata učenja predstavlja nezainteresovanost dece za sticanje znanja ali i nedovoljna osposobljenost nastavnog osoblja za uočavanje uzroka školskog neuspeha, njegovu prevenciju kao i otklanjanje uzroka tih pojava u školskom učenju. Uz to, pokazali smo opredeljenje da se aktivno suprotstavimo pojavi diskriminacije dece, nastale kao posledica nejednakih uslova za učenje i nerešenih problema nastalih zbog jezičkih barijera i problema koji su posledica prisustva tih barijera. Školi je pružena prilika da neke od svojih uočenih nedostataka reši kroz

uključivanje u projekat lokalne zajednice i projekta Dils koji se odnosi na obrazovnu inkluziju Roma.

Početak ostvarivanja cilja projekta - unapređenje obrazovanja Roma, podizanje obrazovnog nivo dela učeničke populacije koji je prisutan kao problem na osnovnoškolskom uzrastu otpočeo je idejom o uključivanju u naveden Projekat.

Formirali smo školski tim uz uvažavanje principa zastupljenosti predstavnika interesnih grupa. Članovi školskog tima su: Duško Terzin - direktor, Sanja Berbakov - pedagog, Vladimir Golušin – nastavnik srpskog jezika i građanskog vaspitanja, Jelena Golušin, nastavnik srpskog jezika i građanskog vaspitanja i Vera Pešić, nastavnik istorije i građanskog vaspitanja. Svoj rad otpočeli su analizom stanja u školi i koncipiranjem izvesnog broja aktivnosti.

Školske aktivnosti su usmerene na 6 posebnih aktivnosti sa određenim ciljem:

- Potpun obuhvat dece romske nacionalnosti na oba ciklusa osnovnog školovanja - cilj je redovan dolazak dece romske populacije u školu

- Jednak kvalitet obrazovanja – cilj je postizanje jednakog kvaliteta obrazovanja, odnosno ujednačavanje pokazatelja uspeha učenika većinske i romske populacije

- Minimiziranje osipanja romske dece iz obrazovnog sistema – cilj je potpun obuhvat dece romske nacionalnosti na oba ciklusa osnovnog školovanja

- Zaustavljanje segregacije (tamo gde je prisutna) – cilj je prevencija i otklanjanje posledica eventualne segregacije

- Ukidanje diskriminacije – cilj je obezbeđivanje istih uslova rada za svu decu – uvođenje individualnih obrazovnih planova u okviru redovnih nastavnih aktivnosti

- Negovanje kulturnog identiteta – cilj je upoznavanje kulture romskog naroda i uvažavanje kulturne tradicije

Dalje su razrađeni ciljevi svake od pomenutih aktivnosti, definisane su posebne aktivnosti, određeni nosioci aktivnosti, partneri, potrebni resursi i sve je vremenski determinisano.

U okviru navedenih aktivnosti definisane su posebne aktivnosti koje su imale zadatak realizaciju zacrtanog cilja:

- Potpun obuhvat dece romske nacionalnosti na oba ciklusa osnovnog školovanja - uspostavljena je saradnja sa predškolskom ustanovom u cilju redovnog pohađanja pripremnog programa dece romske populacije, uspostavljena je saradnja sa roditeljima dece kojima je obavezno pohađanje predškolske ustanove, svi učenici koji su bili obavezni za upis u prvi razred su upisani i pribavljena je dokumentacija potrebna za upis, u saradnji sa Domom zdravlja utvrđeno je zdravstveno stanje dece, prati se redovnost pohađanja nastave a roditelji se redovno obaveštavaju ako učenik ne dolazi redovno u školu.

- Jednak kvalitet obrazovanja – uočeni su uzroci školskog neuspeha a nastavno osoblje je edukovano u pogledu prevencije i otklanjanja uzroka neuspeha u školskom učenju, radilo se na poboljšanju uslova za učenje – izvršena je nabavka knjiga – udžbenika koji se koriste u nastavi po odluci nastavničkog veća, uslova za učenje su poboljšani i time što je izvršena nabavka pribora neophodnog za nastavne aktivnosti: sveske, pribor za pisanje, pribor za crtanje, đačke torbe, uključen je pedagoškog asistenta u nastavni proces radi pomoći i organizovanja ciljanih aktivnosti usmerenih ka deci romske populacije, edukovana je grupa nastavnika koji će uspeti da prevaziđu posledice neefikasne nastave gde uzrok leži u jezičkim i nacionalnim barijerama time što će organizovati nastavu putem e-learninga u vanrednim situacijama

- Minimiziranje osipanja romske dece iz obrazovnog sistema – radilo se na potpunom obuhvatu dece romske narodnosti školskim sistemom, redovno se pratilo izostajanja učenika romske populacije i utvrđivao uzrok izostajanja, nastavnici su se edukovali u vezi sa prevazilaženjem predrasuda, razvijala se tolerancija i negovala interkulturalnost, uspostavljena je saradnja sa porodicom učenika romske populacije i izvršena je edukacija roditelja o prevazilaženju stereotipa i predrasuda Roma koji se odnose na žensku decu, deca romske populacije su kontinuirano edukovana u cilju stvaranja navika redovnog dolazanja u školu i razvijanja potrebe kontinuiranog sticanja znanja, kod dece se stvarala navika za osposobljavanje i pripremu za određeno zanimanje – razvijala se potrebe nastavka školovanja posle završenog osnovnog, deca romske populacije su opremana neophodnom opremom za nastavu fizičkog vaspitanja – patike, šorcevi, majce a takođe je pomognuto deci u obezbeđivanju besplatne užine

- Zaustavljanje segregacije (tamo gde je prisutna) – učenici škole su na časovima odeljenskih starešina anketirani o poznavanju značenja pojmova segregacije, pojmova dominantne i manje moćne grupe, oblicima nesnošljivosti među grupama u svakodnevnom životu, organizovana su predavanja i edukacije radioničkog tipa usmerena ka percepciji segregacije u svakodnevnom životu – obrazovanje, kultura, sport, privreda tj. zaposlenost kako kroz redovnu nastavu gde je to planom i programom bilo izvodljivo tako i kroz oblike izbornih školskih aktivnosti (građansko vaspitanje), takođe su u okviru odeljenske zajednice realizovani razgovori sa temama uočavanja i sačinjavanje lista pozitivne prakse kada je u pitanju prevencija segregacije a u dokumente vaspitnio-obrazovnog rada škole ugrađeni su programi čije je usmerenje bilo formiranje stavova kod učenika o štetnosti postojanja oblika segregacije

- Ukidanje diskriminacije - nastave je organizovana uz uvažavanje nejednakih nivoa znanja učenika i izvršena je individualizacija konkretnih nastavnih aktivnosti, škola je opremana nastavnim sredstvima koja su omogućila višestruko usvajanje znanja i poštovanje zahteva za individualizacijom – nabavljen je laptop, videobim, projekciono platno, interaktivna tabla, sačinjeni su za pojedinu decu individualni obrazovni planovi koji su omogućili napredovanje dece prema sopstvenim potrebama i mogućnostima, deca su uključivana u ostale školske aktivnosti – slobodne aktivnosti a školska biblioteka je opremana literaturom na romskom jeziku

- Negovanje kulturnog identiteta – u nastavne programe su uvedene romske narodne pripovetke kao deo lektire, grupa dece je okupljena i dramatizovani su tekstovi na romskom jeziku, uvežbavane su horske pesme na romskom jeziku, izvršeno je opremanje kabineta muzičke kulture kompletom muzičkih instrumenata žičano-trzalačkog tipa, identifikovani su učenici koji poseduju muzičke sposobnosti a zatim edukovani sa ciljem uključivanja u školski orkestar koji će muzicirati i uključivati se u školske priredbe, podsticalo se stvaralaštvo dece romske populacije time što su učestvovali na različitim konkursima – literarnim, likovnim, muzičkim, sva zbivanja su prezentovana na školskom sajtu (www.osnmilosevo.znanje.info) a jedan vid prezentacije je i objavljivanje ovog Zbornika.

Nosioci ovih aktivnosti su se tokom realizacije pojedinih etapa sretali i savladavali poteškoće kao što su:

- stereotipi i predrasude dela populacije koji su plod dugogodišnje prakse i koji su usvojeni kao standardi ponašanja a za čije savladavanje je potreban kontinuiran rad koji će trajati duži vremenski period,

- nizak nivo motivisanosti za proces sticanja novih i proširivanje već postojećih znanja,

- otežani konkretni uslovi za uključivanje učenika u rad izbornih i naročito ostalih aktivnosti u školi zbog opterećenosti redovnom nastavom, preopterećenim nastavnim planovima i programima, velikim dnevnim i nedeljnim fondom časova naročito na starijem školskom uzrastu,

- nemotivisanost dece za ovakve oblike rada, površnost dece u obavljanju gotovo svih aktivnosti pa i onih školskih, nedostatak upornosti, istrajnosti u procesu sticanja znanja, odustajanje na putu ka realizaciji nekih ideja,

- opšta nezainteresovanost roditelja dece za podsticanje dečjeg napredovanja, slab stepen saradnje sa ostalim akterima vaspitno-obrazovnog procesa

- nemotivisano i nedovoljno edukovano nastavno osoblje za realizovanje pojedinih aktivnosti – u vezi izrade i primene individualnih obrazovnih planova, u vezi realizacije ostalih školskih aktivnosti sem redovne nastave.

I pored navedenih poteškoća, definisani zadaci, realizovane planirane aktivnosti daju za pravo da ideje Projekta traju kontinuirano tokom dužeg vremenskog perioda. Željene promene ne mogu se ostvariti u kratkom vremenskom periodu te su se zadaci postavili kao trajni zadaci koji će biti za buduće cikluse planiranja imperativi.

Sve ovo vodi do realnih pokazatelja koji će biti u funkciji cilja - unapređenja obrazovanja Roma, podizanja obrazovnog nivoa dela učeničke populacije koji je prisutan kao problem na osnovnoškolskom uzrastu. Pošto je škola organizam koji živi, unapređuje se, dopunjuje se novinama – novim učenicima, njihovim roditeljima, novim nastavnicima ovi zadaci se mogu nanovo realizovati u novim ciklusima i sa novim ljudskim i ostalim resursima.

Na kraju, može se umesto rezimea nametnuti misao da se uočavanjem problematike svrstane u projektnu oblast i radom na zadacima projektnih oblasti ne završava otpočetni posao. U najmanju ruku izdavanjem ovog

Zbornika zaokružuje se celina po pitanju finansiranja metoda rada i nosioca aktivnosti. Nakon toga stekli smo svest i produbili saznanja, delegirali zadatke van projektnog tima na članove kolektiva i nove saradnike van škole. Rezultat toga je da ćemo se aktivnostima koje su identične projektnim aktivnostima ali i koje su proširene u odnosu na navedene baviti i u narednom periodu, tražeći nove saradnike, nove načine i druge vidove podrške koji bi omogućili naš uspešan rad.

Fotografija: Dragan Belić

Dina Kormanjoš, VII₂
Vesna Rockov, VII₂

PREDSTAVLJAMO VAM KNJIGU... „CIGANI SVETA”

Autori: Rajko Đurić i Bato Tomašević

Izdavač: Jugoslovenska revija, Beograd 1988.

Pred nama je knjiga koja je više od spoja reči i slika. Ona je putopis koji nam otkriva svet u svetu - Cigane, ili Rome - od Indije do Srbije. Bogata i vesela, ova knjiga je i tužna - posvećena je Elamazu iz Izmira koji je izgubio život u radu na njoj. Sva u suprotnostima, ona izaziva osmeh i suze u isti mah. Ona je vesela i tužna, kao romska duša. Kao svaka duša.

Romi su narod koji voli da luta. Prapočeci njihovog lutanja su u Indiji. Tamo nas odvođe prve slike. U Indiju, postojbinu svih Roma. Saznajemo da polovina od 120 000 000 ljudi živi na ulici. Ako imaju kuće, oni ih grade od pruća i blata, bez prozora, sa jednim vratima. Na krovu su limene ploče. Ipred kuća uglavnom sede starije žene, a mlade traže gvožđe ili hartiju koje bi mogle iskoristiti ili prodati. Divimo se šarenim haljinama i nakitu. Većina Bandžara je nepismena, ali unosi radost zabavljajući svet na ulicama Bombaja.

Iz Indije odlazimo karavanima do Turske. U Izmiru živi oko 10 000 Roma. Oni rade po 15 sati dnevno kao berači pamuka. U brdima upoznajemo romsko stanovništvo koje se razvijalo samostalno i ostalo van tokova civilizacije. Deluju zastrašujuće, ali i privlačno.

Grčka je sledeća zemlja koju gledamo i ona je u poslednjih 10 vekova bila tranzitno područje za Rome na putu iz Azije u Evropu. Romi u Grčkoj podižu male kioske na ulici i prodaju upaljače, cigarete, flašice sa alkoholnim pićima... U blizini grada Filipija nalazilo se naselje sa oko 2 000 Roma.

Šarene dolame i suknje nas dočekuju u Rumunije gde nije bilo baš sve tako lepo za Rome. U ovoj zemlji postojalo je ropstvo Roma koje je trajalo do 1851. godine. Romi su morali javno da govore rumunski, ali među sobom su govorili romski. Bave se opravkom posuđa, sakupljaju gvožđe ili rade druge javne poslove.

Evo nas i u Mađarskoj. Dravasabolc je tipično mađarsko selo: kuće, jedna kraj druge poredane duž pravih puteva. Ogromne kapije kriju prostrana dvorišta. Romi ovde pletu korpe od trske i rogozine. Nisu baš gostoprimljivi.

U bivšem Sovjetskom Savezu otkrivamo da ima dosta Roma koji su stekli visoko obrazovanje.

Put nas vodi u Italiju gde su se Romi prvi put pojavili 1422. (bar je tako zabeleženo). Ima ih oko 80 000 i podeljeni su u dve grupe: Sinti i Romi.

U Austriji Romi i Sinti žive relativno dobro. Trgovci polovnim nameštajem i kafanski muzičari predstavljaju nam ugodnosti modernog zapada koji ume da razmazi čoveka. Zbog toga Romi u Nemačkoj slabo koriste sinti jezik, a mlađe generacije ga jedva znaju.

U Francuskoj je zabeleženo nešto ranije prisustvo Roma (1419. godine) i sada ih ima oko 300 000.

Fotografija: Dragan Belić

U Španiji, u naselju Kvento Tkalaja, živi oko 700 Roma i govore jezikom kalo. I oni se bave popravkom posuda. Pored ovog, predstavljeno je i naselje Vikalkaro gde živi oko 70 000 Roma.

1490. godine se beleži pojava Roma i u Engleskoj. Jedan krak je prešao i Irsku, a drugi je otišao na sever, u Škotsku.

Nomadi, Romi, zaustavljeni su na trenutak na fotografijama ove knjige. Na njima se smeše, rade, slave i pokazuju nam svoje blago - široku dušu koja je pesmom, bojama, veseljem i tugom prešla kontinente. Spreмна je da se upozna i sa vama, a vi poželite isto.

MANDOLINA

1. Predgovor

*ili: Poglavlje za učenike, roditelje i nastavnike
(... mesto za razloge. Mandolina stanuje u orkestru.)*

Čini se da je predmet Muzička kultura i posebno nastava tog predmeta u osnovnoj školi, jedan je od retkih predmeta koji nadržava zahteve Nastavnog plana i programa, ciljeve i zadatke i didaktičko-metodička uputstva propisanih tim dokumentom, težeći zadovoljenju svih potreba koje škola kao vaspitno-obrazovna institucija ima.

Tako se uticaji tog nastavnog predmeta protežu na rad uokviren drugim nastavnim predmetima i vannastavnim aktivnostima, te zaokružuju misiju kulturno obrazovne afirmacije svake osnovne škole. Produkte nastave Muzičke kulture prepoznamo u horskim i orkestarskim nastupima na nivou odeljenja i škole, prepoznamo kao songove, instrumentalne deonice i zvučne efekte u nastupima školskih dramskih grupa, kao činioce školskih manifestacija.

Značaj muzičke kulture uspešne osnovne škole vidljiv je i u dodirnim tačkama tog predmeta sa nastavom izbornih predmeta, na primer računarstava, u vidu multimedijalnih prezentacija, primene obrazovnog softvera u funkciji unapređivanja nastave muzičke kulture, u vidu primene saznanja o modelima organizacije učenja uz pomoć računara u predmetu Muzička kultura.

Na taj način muzika u školskoj sredini postaje nezaobilazni medijum za prenos vaspitnih poruka i stimulans većeg obrazovnog postignuća, a svoje savršenstvo i svoj najveći domet pronalazi u formiranju školskog orkestra. U najprisnijem dodiru učenika sa živom muzikom, orkestar za njega poprima poseban, individualni značaj, dok kolektivno muziciranje nesvesno razvija njegove kulturne, muzičko-estetske, intelektualne, radne i moralne vrednosti. Jednostavno rečeno: školski orkestar zadovoljava sve potrebe učenika koji uživaju u muziciranju i koji žele nešto više od onog što nudi redovna nastava.

Svi navedeni argumenti, uz ovaj poslednji i najjači - rezultirali su otpočinjanjem aktivnosti stvaranja školskog orkestra mandolina. Uslove za to stvorilo je učešće u projektu Ministarstva prosvete i nauke „DILS“, u novobečejskoj opštini poznat imenom „I ja hoću, i ja mogu, i ja znam“, kao i opredeljenje projektnog tima OŠ „Dr Đorđe Joanović“ da u projekat ugradi i aktivnost nabavke žičanih trzalačkih instrumenata, aktivnost nabavke mandolina.

Ovo i naredna poglavlja su mapa i plan, inventar svega potrebnog za ustanovljenje školskog orkestra, pregled i podsetnik namenjen učenicima i kolegama, ali i uporište sa kog se polazi u teški i neizvesni posao na kom smo, uvaženi čitaoci, samo vi i samo ja.

A to, priznaćete, nije malo.

2. O mandolini...

*ili: pri prvom susretu uobičajeni su radoznalost,
stidljivost i oprez*

Slika 1. Mandolina

Mandolina je muzički instrument iz familije kordofona. Zajedničko za instrumente iz te familije je to da njihova konstrukcija podrazumeva upotrebu žica. Kod nekih od njih se ton dobija udarcem čekića o žicu, kod nekih prevlačenjem gudala preko žice, a kod mandoline – trzanjem žice. Po štimu i registrima mandolina je identična violini. Nije slučajno zanimanje Vivaldija, Mocarta i Betovena za komponovanje za mandolinu, kao i činjenica da je čuveni violinista Paganini prvo ovladao, učeći od oca, mandolinom.

Zanimljiva je priča o imenu mandoline. Ona ga je dobila umanjnjem naziva od svoje starije i po dimenzijama veće rođake, mandole, a ova, opet, po sličnosti svog oblika sa oblikom badema, koji se na italijanskom zove *mandorla*, a na hebrejskom *mendel*.

Opis delova mandoline počće opisom baš onog dela koji ima oblik badema, a to je korpus ili telo ili rezonantna kutija.

Slika 2. Telo Mandoline

Telo mandoline je na zadnjoj strani najčešće blago ispupčeno (kod portugalskih mandolina veoma ispupčeno), a ponekad potpuno ravno. Izgled tela je jedino što je promenljivo od tipa do tipa mandoline. Danas su rasprostranjene mandoline A tipa, F tipa, portugalske, džez, električne mandoline i mandoline gitarskog oblika.

Slika 3. Mandolina F tipa

Telo mandoline je prekriveno daskom – glasnjačom od jelovine, sa donje strane poduprte daščicama koje sprečavaju njeno krivljenje. Glasnjača, kod mandolina A tipa, u svom centru ima okrugli, zvučni otvor, a kod mandolina F tipa ima dva otvora oblika malog pisanog latinično slova F. Neke od mandolina ispod, ili na mestu ispod kojeg bi trebao biti kružni otvor, imaju plastičnu ploču koja štiti glasnjaču od oštećenja koja nastaju pri sviranju trzalicom.

Slika 4. Zaštitna plastična ploča

Na ivicu glasnjače je namontiran zapinjač – metalni deo za koji se kači četiri para žica, štimovanih na tonove e2, a1, d1 i g. Prva dva para žica su od glatkog čelika, a druga dva para od svilene strune obmotane posrebreanom niti bakra.

Slika 5. Žice na mandolini

Odstojanje žica od glasnjače obezbeđuje pokretni i po visini podesiv deo – most ili kobilica.

Slika 6. Kobilica

Na glasnjaču se nadovezuje vrat mandoline, mesinganim prečkama ili pragovima podeljen na polja čiji broj varira od 22 do 28 polja. Sa donje strane vrat je zaobljen, a sa gornje ravan i zove se, u tom delu, hvataljka.

Slika 7. Vrat mandoline

Na njenom gornjem delu nalazi se konjić ili sedlo – deo sa 8 žlebova koji usmeravaju žice napete nad hvataljkom vrata.

Vrat mandoline se završava glavom, drvenim delom sa metalnim mehanizmom za štimovanje, to jest zatezanje ili otpuštanje žica. Najvažniji delovi mehanizma su valjak sa nazubljenim krajem, vijak uklopljen u zupce valjka i ključ uglavljen u vijak.

Slika 8. Konjić i glava sa mehanizmom za štimovanje

3. Pribor

*ili: pomoć u pripremi i čuvanju instrumenta i, uopšte, muziciranju
(Naravno, ponešto se mora i ručno uraditi)*

Nabavkom ili kupovinom novog instrumenta tek otpočinju pripreme za njegovo korišćenje, odnosno muziciranje. Neke od tih priprema ne zahtevaju korišćenje posebnog pribora i opreme, ali za većinu pripremnih aktivnosti poželjno je (najčešće i neophodno) služenje određenim priborom. No, pođimo redom.

Priprema instrumenta za sviranje otpočinje podešavanjem samog instrumenta. U prethodnom poglavlju spomenuto je da most ili kobilica nije fiksiran za glasnjaču mandoline, kako je to uobičajeno kod gitare i drugih trzalačkih instrumenata. Njegovo pravilno postavljanje i podešavanje njegove visine, a samim tim i rastojanja žica u odnosu na vrat instrumenta, preduslov je za uštimanost instrumenta. Uštimanost podrazumeva da proizvedeni ton nastao trzanjem para žica skraćenih pritiskom prsta na sedmom pragu proizvodi ton identičan tonu slobodnog para tanjih žica ispod onih koje okidamo. Takođe uštimanost je postignuta kada se, uz zadovoljenje prethodnog uslova, zadovolji i uslov da ton proizveden okidanjem para žice koje je su skraćene pritiskom prsta na dvanaestom pragu bude za oktavu viši od okidanja tog istog, slobodnog para žica.

Da bi se izvršilo podešenje, a potom , na navedene načine i uštimavanje mandoline, potrebno je koristiti veštinu za podešavanje položaja kobilice, ali je za to neophodan i pribor.

Za početak to je trzalica. Reč je o plastičnom trougaonom predmetu, preporučljivo veće tvrdoće koji treba izbirati na osnovu njene preporučene debljine, od 1,1mm ili nešto veće.

Trzanjem žica potrebno je uštimiti instrument, a za to je potrebno posedovati, u najmanju ruku, zvučnu viljušku. Blagim udarom i prinošenjem uhu, iz zvučne viljuške čujemo tonsku visinu A1 i uštimavamo levom rukom uvijajući čiviju, jednu u paru žica A, a na osnovu uštimanosti tog para uštimavamo, gore navedenim načinom ostale parove žica.

Uštimavanje je moguće izvesti lakše pomoću elektronskog hromatskog štimera okidanjem žice i podešavanjem visine tona zavijanjem ili odvijanjem čivije uz posmatranje skale na displeju štimera ili, u zavisnosti od modela štimera, slovno ispisa imena tona i grafičkih indikacija o tonu veće ili manje visine od visine željenog tona.

Slika 9. Elektronski štimer

Uštímanje je potrebno ponavljati dok ne postignemo uštímanosti i između parova žica, odnosno uštímanosti tona jednog para žica kada je u pitanju slobodan par žica i isti par skraćen na dvanaestom pragu. Za to je često potrebno izvesti više pokušaja, odnosno višestruko otpuštanje i zatezanje žica. Napora u tom poslu može nas prištedeti pribor koji se zove motalica. Sastoji se od rukohvata i dela koji se namakne na čiviju. Motalica može biti proširena makazama za odsecanje viška žice na osovini čivije. U dužem periodu muziciranja dolazi do kidanja jedne žice ili dotrajalosti svih žica koju prepoznavamo kao promenu u intenzitetu ili boji tona. Mukotrpní posao zamene jedne ili svih žica može olakšati motalica ali je potrebno u rezervi imati komplet žica ili bar po jednu e2 i a1 žicu.

Slika 10. Motalica

Slika 11. Makaze na motalici

Metronom je uređaj koji proizvodi kratke klikove u određenim vremenskim intervalima, a koji obezbeđuju pridržavanje zadatog tempa

tokom sviranja. Nekad su se koristili metronomi čije je telo bilo u obliku drvene kutije unutar kog je postojao mehanizam. Najvažniji deo mehanizma je klatno koje osciluje oko svog donjeg dela. Danas koristimo elektronski metronom.

Slika 12. Elektronski metronom

Elektronski metronom i elektronski štimer često su spojeni u jedan uređaj koji uz to ima i štipaljku kojom se pričvršćuje za kraj vrata, uz mehanizam za štimovanje.

Slika 13a i 13b Elektronski štimer i elektronski metronom

Remen za mandolinu ili postolje za nogu su pribori koji obezbeđuju pravilan ugao držanja instrumenta u stojećem ili sedećem stavu mandoliniste.

Nešto od pribora namenjeno je čuvanju instrumenta. Postolje ili nosač obezbeđuju zaštitu od krivljenja vrata mandoline usled nepravilnog odlaganja u dužem vremenskom periodu.

Slika 14. Postolje za mandolinu

Kada već dođe do krivljenja vrata kod nekih modela mandolina je moguće odviti 3 šrafića koji pričvršćuju trougaonu plastičnu pločicu na glavi mandoline. Nakon toga ukazuje se matica na kraju šipke provučene kroz vrat mandoline. Njenim postepenim zatezanjem inbus ključem u dužim vremenskim intervalima, moguće je donekle ispraviti vrat instrumenta.

Slika 15a Torba za mandolinu i pribor

Slika 15b Kofer za mandolinu

Torba ili kofer štite instrument od mehaničkih oštećenja ili oštećenja usled atmosferskih nepravilnosti u transportu.

4. Rodbina i prijatelji mandoline...

ili : razlike čija je svrha upotpunjavanje

(Mesto za odlučivanje i planiranje, npr. orkestarskog muziciranja)

Današnja, šire poznata kao napuljska mandolina ima rodbinu u savremenom dobu ali ima i pretke: milansku, đenovsku i lombardijsku mandolinu sa po šest dvostrukih struna od životinjskih creva; venecijansku mandolini sa pet parova struna i brecijansku mandolinu sa četiri jednostruke žice. Ova poslednja postoji i danas, a viđaćemo je u kvintetima koji izvode klasičnu muziku.

Mandola, mandočelo i mandolon kao i irski buzuki su instrumenti izgleda gotovo istovetnog izgledu mandoline, ali su im dimenzije uvećane, te omogućuju izvođenje tonova i u nižim registrima. Ovi savremeni rođaci mandoline su proizvod usavršavanja instrumenta produžavanjem vrata, usavršavanjem mehanike i korišćenja metalnih žica. Sve je to uticalo na proširenje tonskog opsega, upotrebu dvohvata, sviranja akorda, glisanda

i tremola. Zbog navedenog, oni se danas često pridružuju orkestrima mandolina i svojim zvučanjem upotpunjuju njihov ton. No, budući da se radi o retkim i za, u školskim uslovima, nabavku teškim instrumentima, moramo se okrenuti nekim instrumentima izvan porodice mandolina, instrumentima u naslovu poglavlja nazvanih kao prijatelji mandoline.

Gitaru i bas gitaru smatramo kao prijatelje koji obogaćuju ton i melodiju orkestra mandolina proširujući ga za zvučanje harmonske pratnje gitare ili tonove ili ritam koji orkestru daje bas gitara. U savremenoj muzici raznih žanrova neretki su dueti mandolina – gitara, mandolina - bas gitara, pa čak i mandolina - kontrabas.

5. Literatura...

*ili: pomalo preteći naziv za udžbenike, notni materijal,
tablature i još ponešto
(Ponešto kao položaj svirača, ponešto kao tehnika trzanja
žice... i još ponešto.)*

Preduslov za formiranje školskog orkestra mandolina je realizacija jednog od najvažnijeg zadatka, a to je osnovno muzičko opismenjavanje učenika. Ono je osnova za ovladavanje veštinom individualnog izvođenja kompozicije na mandolini. Osim toga, teorijska znanja o muzici treba proširiti znanjima iz oblasti muziciranja na mandolini – zbog njene posebnosti u odnosu na druge žičane instrumente.

I jedna i druga znanja stičemo koristeći literaturu. U zemljama gde je mandolina odomaćeni instrument poput Italije, Hrvatske, Portugala, SAD i drugih postoji obilje literature namenski napisane za određene kategorije korisnika. Tako imamo literaturu za obuku učenika, osoba u mladalačkom i zreлом dobu, a deo literature nastaje i i objavljuje se kao prateći materijal muzičkih izdanja poznatih izvođača na mandolini. Kod nas je literatura bilo kog od navedenih tipova znatno manje dostupna.

Jedan od kriterijuma pri izboru literature za školske orkestre mandolina naših područja svakako bi trebao da bude jezik. Udžbenik na srpskom jeziku svakako je prijemčiviji za učenike nižeg školskog uzrasta zbog njihovog nedovoljno dobrog poznavanja stranog jezika koji je, uz to, opterećem stručnom terminologijom iz oblasti muzičke teorije.

Slika 16. Udžbenik za mandolinu

Drugi kriterijum je sveobuhvatnost, odnosno usmerenje literature na otklanjanje poteškoća na koje nailaze nastavnik i članovi školskog orkestra mandoline. Primera radi, udžbenik bi trebalo tekstualnim opisom i ilustracijom da ukaže na pravilno držanje trzalice i okidanja žica, na pravilni sedeći i stojeći stav svirača. U tom slučaju nastavniku preostaje da samo, koristeći demonstraciju, argumentuje važnost pridržavanja u literaturi navedenih pravila.

Za razliku od nedostupnosti literature, sa notnim materijalom je stvar drugačija. Notne zapise za mandolinu pronalazimo na internetu kao slobodne za preuzimanje. Možemo ih svrstati u sledeće kategorije: notni zapisi lestvica ili skala, notni zapisi vežbi za zagrevanje i etida, notni zapisi solo i orkestarskih deonica, notni zapisi umetničke muzike čuvenih autora, notni zapisi kompozicija savremenih izvođača i notni zapisi etno muzike SAD, Irske i drugih zemalja.

Savladaivanje prepreke zvane čitanje notnih zapisa u obuci muziciranja na žičanim instrumentima rešen je jednom specifičnom tehnikom zapisivanja koja podrazumeva postojanje notnog zapisa proširenog grafičkim prikazom pozicioniranim ispod notnog zapisa.

Ovaj grafički prikaz sadrži crtež četiri linije koje predstavljaju četiri para žica. Ton koji treba odsvirati prikazan je u vidu tačkice na određenoj žici ispod koje je broj polja na hvataljci vrata na kome učenik pritiska par žica. Ovakvo zapisivanje problematično je samo u pogledu trajanja tonova, postojanja pauza, tempa, dinamike, ali taj problem izvođač rašava poredeći navedeni zapis sa uporednim notnim zapisom.

Slika 17. Tablatura

Ovakva grafička zamena notnog zapisa zove se tablatura.

6. Slušanje kompozicija izvedenih na mandolini...

ili: uživanje ubrzo prelazi u neizlečivu zavisnost. Potreba za slušanjem i interpretiranjem slušanog, se samo uvećava. Napokon slušanje i posmatranje prerastaju u učenje.

(Dok internet i neki njegovi servisi produbljuju zavisnost, shvatamo da je to zbog zvuka mandoline u različitim muzičkim žanrovima i nacionalnim muzikama)

Značajnu ulogu u motivaciji učenika za savladavanje tehnike sviranja na mandolini i sviranja u školskom orkestru je upoznavanje sa zvukom i mogućnostima instrumenta, sa kompozicijama u izvođenju instrumentalista, orkestara odraslih i dečjih orkestara mandolina. Takođe, isti efekat može proizvesti emitovanje kompozicija iz oblasti dečje, klasične i popularne muzike sa čijim je izvođenjem povezan zvuk mandoline.

Ovo upoznavanje učenika moguće je realizovati na jedan od tri načina.

Prvi bi podrazumevao slušanje kompozicija u popularnom MP3 formatu. Zadaci slušanja muzike bili bi usmereni ka postizanju ciljeva kao što su prepoznavanje mandoline kao solo ili harmonskog instrumenta, prepoznavanje uloge mandoline u orkestru, prepoznavanje karakterističnih tehnika u sviranju mandoline kao što su, npr. dvozvuk, tremolo i glisando.

Drugi način obuhvata emitovanje video materijala, tj. video klipova i zapažanje posebnosti mandoline i srodnih instrumenata sa naglaskom na vizuelni aspekt posmatranog materijala. Učeniku je u tom slučaju potrebno kraće vreme za zaključivanje o uzajamnoj vezi između boje tona, tonske visine i registra i oblika mandoline kao i navedenih svojstava, s jedne, i oblika i konstrukcije srodnih muzičkih instrumenata kao što su mandola, mandočelo, alt mandolina i irski buzuki, s druge strane. Takođe gledanje video zapisa može učeniku ukazati na široki spektar primene mandoline u sazvučju sa gitarom, bas gitarom, kontrabasom, instrumentima sa dirkama i slično.

Treće, osećaj samopouzdanja kod učenika suočenih sa problemima pri muziciranju kao što su bolovi u jagodicama i mišićima ruke na hvataljki, učestalo grešenje, nemogućnost razumevanja notnog teksta ili tablature – mogu biti otklonjeni emitovanjem snimaka televizijskih emisija ili koncerata gde su izvođači ove vrste muzike njihovi vršnjaci, odnosno članovi dečjih orkestara.

Bilo koji od tri navedena pristupa može ukazati na prisustvo mandoline u nekom od muzičkih žanrova. Pokušaćemo da navedemo i ukratko opišemo neke od njih svesni da ih ne možemo sve obuhvatiti: Grass (kantri, muzika američkog zapada), Old-time (starinska muzika, muzika dvadesetih godina prošlog veka), Celtic (irska muzika, najčešće igrackog karaktera), Classical (umetnička muzika, autora kao što su Bah, Vivaldi, Paganini), Jazz (džez, u vrlo zanimljivim, naizgled nespojivim kombinacijama mandoline sa drugim instrumentima), Christmas (božićna i druga svečana muzika), Rock (rok ali i drugi smerovi popularne muzike), Blues (bluz muzika čiji su koreni u crnačkoj duhovnoj muzici), Brazilien (brazilska muzika vedrog, karnevalskog i igrackog karaktera) i Fado (portugalska muzika prožeta emocijama i setom).

MANDOLIN CAFE

Classifieds Forum Mandolin News MP3 Builders Workshops Social Groups Blogs Home

Mandolin Cafe MP3 Music

Why is this music here and how does it get here? How can I get my recordings listed here? » Answers

- » How to subscribe to our MP3 Podcast (written instructions)
- » How to subscribe to our MP3 Podcast (video tutorial)
- » Tutorial: Making personal iTunes collections from free music
- » Search amazon.com MP3s without leaving this site
- » Open MP3 player: in separate pop-up window | in iTunes web

Downloadable MP3s

Grass Old-Time Celtic Classical Jazz Christmas Rock Blues Brazilian Uncategorized

Artist/Link	MP3 Clip / Recording Title	Get from iTunes
Velocipede	Jules Verret's/La Rachoudine, Velocipede, 2012	iTunes
Baroque & Hungry	Butterfly, Baroque & Hungry, 2012	
Rautakoura	III, The Four Seasons, 2011	

Slika 18. Internet prezentacija sa MP3 zapisima

Sredstvo za pristup muzici u audio formatu, formatu video zapisa i snimaka TV emisija je, naravno, internet i njegovi servisi kao što su Web i You Tube.

YouTube

Caterina Lichtenberg & Mike Marshall - Nao me Toques

dancemaster100 [Subscribe](#) 24 videos

0:07 / 2:31

Slika 19. Servis You Tube sa video zapisima

Legalnim i besplatnim korišćenjem ovih servisa u on – line režimu može se članovima školskog orkestra dočarati sva lepota i sve mogućnosti mandoline kao instrumenta.

7. Besplatni računarski softver i mandolina...

*ili: od muzičkog opismenjavanja mandoliniste i početnih vežbi do zapisa orkestarskih deonica. Zatim, građenje akorda za mandolinu, zapisi muzičkih skala, metronom, reprodukcija muzičkih zapisa i štimer.
(Tablet računari ili mobilni telefoni sa Android operativnim sistemom mogu gotovo sve od navedenog... ukoliko vas neko baš tada ne nazove.)*

Nakon nabavke mandolina, razumevanja konstrukcije tog instrumenta i njegovog istorijata, nakon nabavke pribora za pripremu, održavanje mandolina i sticanje veštine korišćenja tog pribora, nakon promišljanja vezanih za upotrebu komplementarnih muzičkih instrumenata i muzičkih iskustava stečenih slušanjem muzike i, naposljetku, nakon prikupljanja muzičkih udžbenika i notnih materijala – možemo se pohvaliti uspehom u obavljenom poslu priprema za formiranje školskog orkestra mandolina.

No, između tog uspeha i prve odsvirane orkestarske kompozicije isprečiće se niz problema i pitanja na koje, naizgled, ne postoje odgovori:

Kako i pomoću čega da unutar orkestra mandolina razmenjujemo muzičke poruke?

Kako da izgradimo muzičku pismenost članova orkestra?

Kako zabeležiti i dostaviti učenicima vežbe manje složenosti, čije savladavanje pruža osećaj uspeha i napredovanja?

Kako omogućiti, uz pretpostavku da učenik poseduje instrument, samostalno uvežbavanje muzičkih deonica i njihovu audio reprodukciju kao pomoć u razumevanju kritičnih mesta?

Kako rešiti navedene probleme formulisane prethodnim pitanjima bez značajnijeg utroška novčanih sredstava?

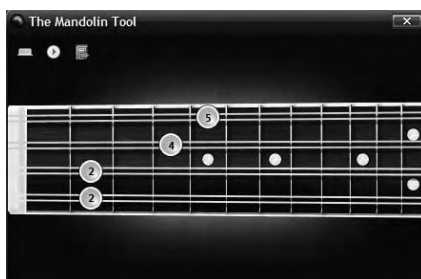
Na sva postavljena pitanja mogući odgovor je: upotreba obrazovnog računarskog softvera, namenjenog PC računarima sa Winows operativnim sistemom. Konkretno, reč je o besplatnom programu MuseScore 1.2,

programu za notne zapise. Program omogućuje zapis notnog teksta, sa svim mogućnostima rada u olovci – izborom ključa, trajanja takta, unosa nota i pauza, oznaka za dinamiku i tempo, ponavljanje, sviranja glisanda i tremola, prstometa i još mnogo toga. Sačinjeni zapis možemo odštampati, ali i saslušati deonicu jednog instrumenta ili orkestra. Takođe je moguć unos u program muzičkog fajla u MIDI formatu koji MuseScore podržava, tj. reprodukuje i vizuelno prikazuje.

Slika 20. Ekranski snimak programa MuseScore

Sledeći program slobodan za korišćenje zove se The Mandolin Tool. Sadrži i brz pristup grafički iskazanim podacima o traženim muzičkim skalama i akordima.

Slika 21a i 21b Ekranski snimak programa
The Mandolin Tool – skale i akordi

Dalje, jedan od alata ovog softvera je i metronom sa mogućnošću izbora tempa.

*Slika 22. Ekranski snimak programa
The Mandolin Tool – metronom*

Ovaj program pruža i mogućnost uštímanja mandoline.

*Slika 23. Ekranski snimak programa
The Mandolin Tool – štimer*

Na posletku, tu je i muzički plejer kao pomoć za reprodukciju audio zapisa u najrasprostranjenijim muzičkim formatima.

*Slika 24. Ekranski snimak programa
The Mandolin Tool – muzički plejer*

Navedeni program ima pandane u barem tri programa pisana za Android operativni sistem koji se koristi za mobilni telefon ili tablet računar.

Za građenje akorda za mandolinu zadužen je program Basicchords, za zamenu elektronskog štimera – DaTuner Lite a za zamenu metronoma upotrebljiv je Mobile Metronom.

Sva tri programa garantuju punu funkcionalnost, mobilnost i, osim toga, slobodni su za preuzimanje preko Google servisa pod nazivom Market.

8. Koraci u planiranju rada osnovnoškolskog orkestra mandolina...

ili: ja najviše volim waltz

(Posle pregleda programa nastave muzičke kulture I-VIII razreda sledi opredeljenje: mandolina !)

Osnova za formiranje školskog orkestra je tematska celina Nastavnog plana i programa naslovljena kao Izvođenje muzike pevanjem i sviranjem i osnovi muzičke pismenosti. Istim planom i programom predviđena je slobodna usmerena aktivnost kao što je orkestarsko muziciranje. Pravo na učešće u orkestru imaju učenici sa određenim muzičkim dispozicijama, a rad orkestra odvija se kontinuirano tokom cele školske godine. Osnivanje školskog orkestra moguće je sredstvo otklanjanja nepotpunog znanja o muzici učenika nižeg školskog uzrasta i zapostavljenosti predmeta Muzička kultura. Kako program predviđa, učenici trećeg razreda savlađuju sviranje na jednom od melodijskih instrumenata, a pridruživanjem tim instrumentima i instrumente Orfovog instrumentarijuma, nastaje mini odeljenski orkestar. Postoji pravilnost da se imenom školskog orkestra naziva instrumentalni ansambl sa najmanje deset instrumentalista koji izvode kompozicije u najmanje tri deonice.

Orkestar je, inače, naziv koji se koristio za mesto između scene i gledališta grčkog teatra u kome su se nalazili hor i instrumentalisti. Iako začet u antičkoj Grčkoj, nestaje u periodu srednjeg veka da bi se ponovo pojavio krajem 17. veka, istovremeno sa pojavom mandolina i srodnih instrumenata. U savremeno doba po nameni imenovani orkestri kao gudački, duvački, vojni i drugi su profesionalni, a sigurno da je bitan razlog za to upotreba

instrumenata koji su složeni za korišćenje. Školski orkestar mandolina je amaterski, a uspešnost rada i zadovoljstvo muziciranja članova orkestra posledica je lakog savladavanja tehnike sviranja na mandolini.

Grupno muziciranje nameće zahteve za melodijom, harmonskom pratnjom i ritmom kao i zahtev za potrebnim brojem instrumenata za izvođenje najmanje tri grupe instrumenata, u skladu sa prethodno navedenim zahtevima. Od mogućnosti škole i predznanja dece u toku formiranja školskog orkestra, odlučujemo se za zastupljenost jednorodnih instrumenata (istog roda ili bukvalno istih instrumenata) i raznorodnih instrumenata.

Nakon donete odluke o struktuiranju orkestra dirigent se bavi poslom organizacije rada. Organizacija rada obuhvata: rad na popularizaciji instrumenta zastupljenog u orkestru i uopšte orkestarskog izvođenja, u formi izvođenja predavanja, objave na školskom sajtu, deljenjem flajera i slično. Uporedo sa ovom aktivnošću dirigent se odlučuje za proveru muzičkih sposobnosti učenika, odnosno audiciju i prijem učenika u orkestar. On vrši izbor kompozicija za uvežbavanje i izvođenje pred publikom (valcer se zbog svoje poletnosti, ekspresivnosti i relativne lakoće uvežbavanja neodoljivo nameće), sačinjava raspored rada, zadužuje svirače i vrši postavku orkestra. Potom zasniva nototeku (kompozicije raspisane u partiturama i odvojeno – po deonicama za svaki instrument), vodi evidenciju i druga administriranja vezana za planove proba, obezbeđuje održavanje instrumenta i, po mogućnosti pribavlja garderobu za članove.

U daljem radu opredeljuje se za jedan od vidova raspolaganja instrumentom (opcije vlastitog instrumenta, korišćenje na probama ili za vežbanje kod kuće). Utvrđuju se temini za individualni rad, rad po deonicama i zajedničke probe, dogovara obaveštavanje članova preko informacija na oglasnoj tabli. Dirigent odgovara za raspolaganje učenika instrumentom i čuvanje instrumenata te se ovom aktivnošću zaokružuju najvažniji poslovi vezani za organizaciju rada orkestra.

Organizacija orkestarske probe je aktivnost kojom dirigent određujući broj i dužinu proba. Na taj dozira režim koji će omogućiti uspeh u radu, ali i optimalno opterećenje učenika. Za realizaciju probe dirigent analizira deonice i vrši izbor načina rada, do za savladavanje odabrane kompozicije koristi rad po etapama. Otpočinjući rad u grupama po deonicama, rad nastavlja objedinjavanjem grupa u orkestru. Rad se ostvaruje u pažljivom praćenju savladanosti deonica kad je u pitanju svaki učenik. Uz aktivnu

pažnju svih učenika dirigent obezbeđuje dinamično i harmonično trajanje probe. Kombinovanjem rada i pauza stvara se prijatna atmosfera, a jedinstvo orkestra neguje se podsticanjem članova orkestra na druženje, po mogućnosti u organizovanom prisustvovanju koncertima umetničke muzike.

Nakon savladanih deonica dirigent sklapa kompoziciju. U daljem uvežbavanju trudi se da postigne izražajnost, npr. poštovanjem dinamike (dinamičkim nijansiranjem).

I na posletku kompoziciju smatramo uvežbanom u meri da je dovoljno samo pred nastup na generalnoj probi isprobati je još par puta. Uvežbanu kompoziciju valja na narednim probama obnavljati u vidu zagrevanja za novu kompoziciju.

9. Jedan od mogućih sastava osnovnoškolskog orkestra trzalačkih i još nekih instrumenata

*Ili: repertoar i nestrpljenje u očekivanju prvog koncerta
(Na mestu velikog početka – Zaključak.)*

U prvom periodu razvoja orkestra vrši se individualno obučavanje članova i uvežbavanje orkestra za izvođenje odabranog repertoara kompozicija. Uporedo sa navedenim aktivnostima dirigent prilazi razmatranju strukture orkestra koji nastaje. Idealni sastav predstavljao bi jednorodni tip orkestra sa izborom instrumenata iz porodice mandolina.

Instrumenti iz porodice mandolina se po žicama i štimu, mogu porediti sa instrumentima gudačkog orkestra. Mandoline su kao violine (g, D1, A1, E2), alt-mandoline su kao viole (c, g, D1, A1), mandolončela (C, G, d, a) - violončela i mandolone (kontra-E, kontra-A, D, G) u ulozi kontrabasa. Orkestar mandolina u svom redovnom sastavu ima i jedan registarski instrument više u odnosu na gudačke orkestre. To je mandola (G, D, a, E1), štimovana za oktavu niže od mandolina.

Ovakva formacija je, mora se priznati, idealna, ali i nedostižna usled nemogućnosti ili veoma otežane nabavke svih navedenih instrumenata, osim mandoline. Uz to javljaju se problemi u obučavanju učenika zbog različitog štima tih instrumenata. Postojeća sličnost sa gudačkim orkestrom samo bi dodatno otežala rad zbog složenosti muzičkih dela pisanih za gudačke orkestre.

Valja razmotriti još jednu varijantu jednorodnog orkestra i to onu u kojoj su, osim 8 do 12 mandolina zastupljene i bar 4 gitare zadužene za harmonsku pratnju i jedna bas gitara. Prisustvo gitara bi, u tom slučaju, otklonilo manjkavost u zvučanju orkestra nastalu zbog nemogućnosti učenika da u ranoj fazi razvoja orkestra na mandolini savladaju sviranje akorda. Nažalost, i ova opcija se mora odbaciti u sredini u kojoj ne postoji muzička škola sa klasom gitare.

Na kraju se dirigent odlučuje za jednu od varijanti: jednorodni orkestar sačinjen od 8-12 mandolina uz izbor kompozicija sa nešto složenijim aranžmanom ili raznorodni orkestar gde je zastupljen navedeni broj mandolina uz proširenjem orkestra sa 2-3 harmonike i izvesnog broja instrumenata Orfovog instrumentarija.

Kakvu god odluku dirigent po tom pitanju doneo, biće to ispravna odluka. Nakon nje zaživeće školski orkestar i predstavljace višestruku dobit u sferi kulturno-umetničkog života škole i sredine, popularizaciju muzike i afirmaciju učenika, nastavnika i škole.

* Autor svih fotografija u ovom radu je Branislav Cucić.

MOJ DRUG MILE

Moj drug se zove Mile, a preziva Novaković. On ima 12 godina. Družimo se od malena.

Volimo da igramo fudbal, kompjuter, jure i između dve vatre. Kad trčimo, on malo zaostaje jer je debeo. Često dolazi kod mene da se igramo i ja kod njega. Volimo da jedemo sladoled. Njegova kuća je uredna, na sprat je. Roditelji su mu dobri. Baba i deda su veoma druželjubivi ljudi. On je uvek čist. Svake godine on dolazi kod mene na rođendan i ja odlazim kod njega. Kada odem kod njega, igramo bilijar. Uveče zajedno idemo na trening. Meni je usput pa odem po njega. Mile bi trebao da živi u Danskoj jer su mu tamo roditelji, a on je ovde sa babom i dedom. Često Mile traži da idemo na stadion da igramo fudbal sa našim drugovima. Mile je jedno vaspitano dete.

U školi nema problema ni sa kim, ne tuče i ne svađa se... On je Rom, ali meni to ne smeta.

Fotografija: Dragan Belić

MUZIKA DUŠE

Muzika Roma je prepoznatljiva. U sebi spaja različite uticaja, menja se u skladu sa promenom mesta ovog (do skoro) nomadskog naroda, ali uvek prenosi i proizvodi snažne emocije kod slušalaca. Pesme Roma pevaju često o ljubavi i sreći, ali možda još i češće o teškom životu, brigama i zlohudosti sudbini. Magijom glasa koji ne poznaje granice dotiču duše ljudi širom sveta. Poznati su romski pevači kao Šaban Barjamović, Vida Pavlović ili Gordana Jovanović koje s pravom nazivaju bluz pevačima jer jedino bluz Afroamerikanaca može da se poredi sa njihovim pevanjem. U kombinaciji sa trubom, violinom ili harmonikom (u zavisnosti od područja u kom žive), melodije romske muzike privlači i opija i kada reči pesama i nisu svima razumljive. Univerzalni jezik nota ne ostaje nerazumljiv.

Tu magiju ne osećaju samo Romi, pa se se mnogi pevači oprobali u interpretaciji ove lepe, ali zahtevne muzike. Pomenućemo Oliveru Katarinu, Luisa ili grupu Odila. Posebno interesantna je priča o uspehu grupe Odila koja svoj repertoar zasniva pre svega na ovoj vrsti muzike.

Grupa je nastala u oktobru 1983. godine. Od pocetka izvodi širom sveta prepoznatljivu romsku muziku, oslanjajući se na tradiciju teatra „ROMEN” iz Moskve i muziku iz legendarnih filmova „CIGANI LETE U NEBO”, „MOJA SLATKA UMILJATA ZVER” itd. Na nastupima širom bivše Jugoslavije i Evrope mediji su ih često predstavljali kao autentični romski bend iz Moskve, ne znajući da su u stvari Beograđani. Izvođenje ove muzike doveli su do savaršenstva.

U periodu od 1983. do 1990. izdali su tri albuma (dva zlatna). Na trećem albumu je muzika iz filmova u kojima su učestvovali, što muzički, što glumački: „Tamna strana sunca” (prva glavna uloga Bred Pita), „Drugi covek”, „Osmi dan u nedelji” (glavna uloga Daša Bosnić iz grupe Odila) itd. Beležimo i pozorišnu predstavu: „Letimo srećemo se”, u režiji Steve Žigona u kojoj su i glumili i pevali. U tom periodu dobili su i nagrade: „Orfej” za najbolju plocu po izboru JRT-a, kao i evropsku nagradu za najbolju pesmu „Solnišku” u okviru takmičenja za najbolji radio snimak u Evropi.

Ono što je još zanimljivo vezano za grupu Odila je to da su oni bili prva estradna grupa koja je imala koncert u „Kolarcu”, hramu klasične muzike, kao i da su bili prvi muzički sastav koji je koncertirao u Mariborskom pozorištu od njegovog osnivanja krajem 19. veka. Imali su koncerte i nastupe u svim značajnijim dvoranama u bivšoj Jugoslaviji. Bili su predstavnici Jugoslavije na svetskom festivalu romske muzike 1988. god. u Londonu gde su dobili više priznanja, čak i od Gipsy Kingsa. Koncertirali su širom Evrope pa sve do Dalekog istoka (J. Koreja, Singapur).

Početkom devedesetih, došlo je do raspada benda. Dvoje članova odlaze u inostranstvo, a troje iz originalne postave ostaju u Beogradu i nastavljaju muzički život kao grupa „Romano 4”. Oni su napravili bazu za povratak grupe Odila na muzičku scenu u maju 2007. god. Povratak su obeležili uspešnim koncertom u Beogradu.

Muzičko stvaralaštvo Roma ne zaustavlja se samo na tradicionalnoj muzici. Mladi Romi, naravno, vole i modernu muziku. Tako se na našoj muzickoj scena pojavio jedan neobičan sastav - romska hip-hop grupu „Grub”, koja okuplja mlade od 15 do 21 godine. Sami prave pesme, rade koreografije, a u inostranstvu su već stekli slavu, nastupajući u Montrealu i Londonu.

I ovoga jula će nastupiti u Montrealu na Međunarodnom džez festivalu i u njujorškom Linkoln centru.

Za ove mlade momke i devojke iz romskog naselja u Zemunu, odlazak u Njujork je ostvarenje sna. Naporno vežbaju gotovo svakog dana u sali zgrade BIGZ-a.

Tamara Dimitrijević, VII₁
Dijana Rakić, VII₁
Marina Arsenov, VII₁

ROMSKI FOLKLOR KAO MODNA INSPIRACIJA

U svetu modnog dizajna svake sezone vladaju neki trendovi. Često su moderne određene boje, robne marke ili stilovi. Jedan od prepoznatljivih i zanimljivijih stilova koji su se često pojavljivali kao dominantni u određenoj sezoni jeste i GIPSY STYLE, odnosno moda inspirisana romskom kulturom i tradicijom.

Mnogobrojni modni dizajneri su se oprobali u kombinovanju određenih delova romske nošnje, pre svega dugih, šarenih sukanja, marama i upadljivog nakita. Ovakav način modnog razmišljanja nosi sa sobom određene ideje slobodnog, nesputanog života, pa samim tim takva garderoba i modni detalji ne smeju da ograničavaju i stežu onoga ko ih nosi. Ležernost, intenzivni kolorit i upadljivost jesu odlike na koje teško može bilo ko biti imun. Prirodni materijali kao što su svila, lan, pamuk daju ovim modelima posebnu nosivu vrednost.

Kroz nekoliko primera ćemo pokušati da vas uverimo da je moda inspirisana Romima vrlo nosiva i moderna.

Na slici 1 vidimo model u odeći u kojoj je dominantan baš pomenuti gipsy style. Marama je vezana oko glave i struka, a poseban efekat čini kitnjasta haljina šarenih boja. Čizme su crne sa visokom potpeticom.

Na slici 2 je takodje romska nošnja. Vidimo da devojka na glavi ima šareni cvetni venac. Nošnja je u crvenim i narandžastim, dakle, toplim tonovima. Prisutne su pruge i šare u dohu romske tradicije. Gornji deo predstavlja prsluče, dok u donjem delu se prepoznaje stilizovana kecelja. Suknja je široka i pada u nekoliko nivoa. Nakit je zlatan, dug sa priveskom u obliku dukata....

Na slici 3 vidimo materijale od kojih se šiju haljine i ostale komadi odeće. Šareni su, sa cveticima, prugama, kvadratićima...

Na slici 4 vidimo devojku koja je vezala maramu oko glave. Obučena je u crveni sako iznad pupka sa dugačkim rukavima. Suknja je tamne boje sa malim cvetnim ukrasima.

Ove fotografije su dovoljan povod da pustite mašti na volju i da romska moda (ili barem neki detalj iz te priče) postanu vaš zaštitni znak.

Mislimo da sloboda duha koja je utkana u ove tkanine deluje nestvarno i primamljivo. Naravno, današnji Romi i dalje nose prepoznatljive delove svoje nošnje, ali ne robuju tradiciji i većina oblači modernu garderobu.

Slika 1

Slika 2

Slika 3

Slika 4

ROMI U FILMOVIMA

Romi se pojavljuju u mnogim domaćim filmovima, kao npr: „Ko to tamo peva“, „Crna mačka beli mačor“, „Dom za vešanje“, „Anđeo čuvar“, „Skupljači perja“, „Guča!“ ... Mnogi naši poznati režiseri uvideli su kroz sudbinu ovih svetskih nomada nesreću modernog čoveka koji je rastrzan između starih verovanja i modernih stremljenja. Kusturica, Paskaljević, Petrović, Šijan ili Milić, samo su neki od režisera koji su se bavili sudbinom Roma, tačnije sudbinom čoveka, jer Rom znači na romskom jeziku znači čovek. Lepota ovih filmova je u tome što spajaju tradicionalnu romsku kulturu (koja je i sama odraz dodira raznih civilizacija) i moderno društvo u svoj svojoj složenosti. Predstavljaju se tragične situacije i likovi, ali su često prisutni i komični elementi, pa najviše liče na tragikomedije. Univerzalnost filmskog jezika, neobičnost jedne internacionalne kulture i zajednička sreća i tuga je ono što ove filmove spaja i čini ih nezaobilaznim delima u izučavanju romske zajednice, ali i društva kao celine.

Film „Crna mačka beli mačor“ Emira Kusturice prikazuje sve suprotnosti života jednog čoveka- Roma. Ljubavna priča je podloga kroz koju se ukrštaju druge priče, prelamaju se situacije i rešavaju sukobi.

Romi su predstavljeni su kao narod kojem je stalo do porodice, ali su često primorani da je se odreknu. U mnogim situacijama vidimo da lažu, ali da li je to stvarno tako? Mešaju se tuga i smeh, istina i laž, ljubav i mržnja, život i smrt. Kraj je bajkovit, jer je jedino tako moguće razumeti život u svom svojim čudnim oblicima. Posebno su bajkoviti obala Dunava i široka polja na koji se raspreda ova simpatična slika iz života Roma. Nezaobilazna je i muzika grupe „Zabranjeno pušenje“.

Tamnija je atmosfera filma „Dom za vešanje“ takođe, Emira Kusturice. Tragični glavni junak je Perhan, rođen u vezi Romkinje koja je izdala veru i rodila dete sa čovekom koji nije romske nacionalnosti. Prekinuta tradicija stvara sukobe u osetljivoj prirodi junaka koji, otkrivajući nepravdu, i sam postaje antiheroj i tragično strada. Nezaoboravne scene i muzika Gorana Bregovića koja prati romske običaje osvojile su ceo svet.

Film „Anđeo čuvar” nam priča priču o trgovini ljudima koja i danas predstavlja društveni problem. Zamršeno klupko ljudskih odnosa teško je razmrsiti, ali je briga društva neophodna. Kompozicija iz ovog filma koju peva Šaban Barjamovića, čuveni romski pevač, ostaće zauvek u srcima svih onih koji film pogledaju.

„Ko to tamo peva“ je film u kom su prikazane razne predrasude u vezi Roma. Svi sumnjaju u njih, niko ne želi da im pruži ruku prijateljstva i da i pomogne. Konačno, kada jednom dedi nestane novčanik, svi misle da su Romi ukrali taj novčanik. Zbog raznih sumnji i predrasuda, pa možda čak i zbog netrpeljivosti, prebijaju Rome koji su sasvim nevini.

Kroz dva lika je opisan život većine Roma. Prikazani su kao narod koji voli da peva, ali koji su ugroženi zbog sumnji i predrasuda. Na kraju, kao moralni pobednici, ostaju jedini preživeli u bombardovanju.

Filmovi o Romima sa naših prostora su postigli mnogo uspeha u svetu jer prenose poruku koja je aktuelna i svima razumljiva, a tiče se modernog čoveka i njegovog (ne)snalaženja u savremenom svetu.

Fotografija: Dragan Belić

UDRUŽENJE „ROMI ZA DEKADU ROMA“ U ULOZI POUZDANOG PARTNERA

Udruženje „Romi za Dekadu Roma“ iz Novog Bečēja je osnovano kao nestranačka, neprofitne i nevladina organizacija. Registrovana je 2010. godine sa ciljem poboljšanja položaja Roma na teritoriji opštine Novi Bečej u segmentima zdravstva, zapošljavanja, obrazovanja i stanovanja, kao i negovanja kulture i jezika Roma. Iako je organizacija veoma mlada njeni članovi imaju višegodišnje iskustvo u radu sa Romima i u realizaci mnogih projekata vezanih za ovu zajednicu.

Tokom 2011. godine organizacije je počela sa sprovođenjem DILS projekta u saradnji sa lokalnom samoupravom Novi Bečej, osnovnom školom „Josif Marinković“ iz Novog Bečēja, predškolskom ustanovom „Pava Sudarski“ iz Novog Bečēja i osnovnom školom „Đorđe Joanović“ iz Novog Miloševa.

Problem zbog kojeg je ovaj projekat počeo da se sprovodi je neposticajna sredina za sticanja obrazovanja, nezainteresovanost nepismenih roditelja koji nisu bili u mogućnosti da prate rad dece u školi a kamoli da im pomognu u savlađivanju školskog gradiva, loši materijalni uslovi za sticanje radnih navika, krajnja neimaština i beda, nepostojanje radnog prostora za učenika, nemogućnost kupovine školskog pribora. Navrh svega, mladi Romi kao neškolorani teško nalaze zaposlenje. Ako do zaposlenja i dođu, ono je sezonskog karaktera, svedeno na fizičke poslove koji svakako ne predstavljaju naročitu šansu da mlad čovek iskaže svoje talente .

Cilj projekta nam je bio da kontinuirano pružamo pomoć romskoj deci od 6 do 19 godina i da se povećan nivo svesti kod romske populacije o bitnosti obrazovanja na teritoriji SO Novi Bečej. Tokom projekta smo pokušali da kroz edukativne radionice sa roditeljima smanjimo drop out u osnovnim školama što se najčešće dešavalo u 4 i 5 razredima a naročito su devojčice bile te koje su napuštale škole. Zbog ovakve situacije akcenat smo stavljali na majke i rad sa njima, održavali smo radionice o posledicama ranih brakova koji se u ovoj sredini dešavaju zbog tradicionalnog načina života.

Osnovne škole kao partneri na ovom projektu su znatno doprineli da se dotadašnja slika obrazovanja Roma na teritoriji opštine Novi Bečej promeni u pozitivnom smislu. Po prvi put se desilo da 7 dece od kojih je 4 devojčice upiše srednju školu. Povećala se zainteresovanost kod roditelja po pitanju obrazovanja njihove dece. Smanjio se broj dece koje napuštaju osnovne škole. Kroz redovnu komunikaciju sa partnerima i pedagoškim asistentima imali smo mogućnost da pratimo rad svakog deteta pojedinačno.

Pokazalo se da ovakva vrsta projekta veoma dobra kao doprinos romskoj zajednici po pitanju obrazovanja. Međutim ovo nije sistemsko rešenje kako bi se zadržao ovakav trend kod romske populacije da se njihova dece obrazuju, da se poveća broj fakultetski obrazovanih Roma sa teritorije opštine Novi Bečej, da se kroz obrazovanje pronalazi rešenje za bolji život.

Fotografija: Dragan Belić

SADRŽAJ

Sanja Berbakov

UVODNIK	3
----------------------	---

Dina Kormanjoš

Vesna Rockov

PREDSTAVLJAMO VAM KNJIGU... „CIGANI SVETA”	11
---	----

Duško Terzin

MANDOLINA	13
------------------------	----

Jova Gajić

MOJ DRUG MILE	36
----------------------------	----

Katarina Budišin

Tijana Pataki

MUZIKA DUŠE	37
--------------------------	----

Tamara Dimitrijević

Dijana Rakić

Marina Arsenov

ROMSKI FOLKLOR KAO MODNA INSPIRACIJA	39
---	----

Radmila Vukelja

ROMI U FILMOVIMA	41
-------------------------------	----

Božidar Stojkov

UDRUŽENJE „ROMI ZA DEKADU ROMA“

U ULOZI POUZDANOG PARTNERA	43
---	----

Izdavač
Nikasso–NM – BANATSKI KULTURNI CENTAR
023/781–552, 783–155, JNA 35, Novo Miloševo
e–mail: nikasso.bkc@gmail.com
www.banatskikulturnicentar.blogspot.com

Glavni i odgovorni urednik
Radovan Vlahović

Urednik zbornika
Duško Terzin

Recenzent
dr Spasoje Grahovac

Fotografije
Dragan Belić
Branislav Cucić

Prelom teksta i dizajn
Senka Vlahović Filipov

Štampa
Bačkalić, Novi Bečej
Tiraž
300

ISBN 978–86–6029-096-2

Novo Miloševo, 2012.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

37 . 043 . 2 - 054 . 57 - 053 - 2 (= 214 . 58) (497 . 113 Novo Miloševo) (082)
316 . 723 (= 214 . 58) (082)

I ja hoću, i ja mogu, i ja znam : zbornik radova OŠ „Dr Đorđe Joanović” Novo Miloševo / [urednik Duško Terzin] . - Novo Miloševo : Banatski kulturni centar , 2012 (Novi Bečej : Bačkalić) . - 46 str . : ilustr . 24 cm

ISBN 978–86–6029-096-2

a) Роми - Инклузивно образовање - Ново Милошево

COBISS.SR-ID 272020231

